

KIRKOT USKONNOLLISEN ELÄMÄN KOKONAISUUDESSA

Risto Saarinen

Helsingin Tuomiokirkon kirkkotilan kulmiin on sijoitettu kolme patsasta, jotka esittävät reformaattori Martti Lutheria, hänen työtoveriaan Philip Melanchthonia sekä Suomen uskonpuhdistaja Mikael Agricolaa. Neljännessä kulmassa on saarnastuoli. Näin Tuomiokirkon tilassa korostuu ensinnäkin luterilaisen tunnustuskunnan historiallinen identiteetti, joka henkilöityy Lutheriin ja Melanchthoniin. Toiseksi ja monille tärkeimpänä painottuu suomalaisuus, jonka hahmona esiintyy Agricola. Kolmantena korostuu alati vaihtuvien saarnaajien esille tuoma Raamatun sanan selitys. Raamattu on samana pysyvä Jumalan sana, mutta samalla myös kuhunkin aikaan omintakeisesti saarnaajan kautta sopeutuva elävä evankeliumi.

Varsinkin protestanttisissa kirkoissa voidaan havaita suhteellisen yleispätevä konkreettista kirkkoa kannatteleva kolmikanta: ensiksi kirkkokunnan historiallinen syntytarina, toiseksi sen kansallinen hahmo ja kolmantena kirkon sananjulistuksen kautta alati muuttuva ja aikaan sopeutuva itseymmärrys. Tämän kirjan eri luvuissa nämä kolme seikkaa ovat toistuneet useina erilaisina muunnelmina.

Kirkollisen identiteetin kolmikanta: historia, kansallisuus, sananjulistus

Kirkkotiedon esitys ei voi olla pelkästään tai edes suurimmalta osaltaan kirkkohistoriaa. Mutta samalla on totta, että kunkin kirkon identiteetti käytännössä määräytyy hyvin usein jonkinlaisen perustarinan kautta. Tarina voi kertoa Lutherin noususta aneakauppaa vastaan, John Wesley'n uskoontulosta, Azusa-kadun herätyksestä taikka seitsemän ekumeenisen kirkolliskokouksen viisaista päätöksistä. Aina se on kuitenkin historialliseen asuun puettu tarina kirkkokunnan identiteettiä, sen ominta asiaa, kannattelevista totuuksista.

Toisaalta tämä tarina ei ole sama kuin kirkkokunnan opillinen identiteetti. Opillinen identiteetti ei rakennu tarinalle, vaan Raamatulle, apostolisen tradition oppisisällöille ja kirkon tunnustuskirjoille. Tarinan tehtävänä on tuoda tämä varsinainen opillinen identiteetti sopivalla tavalla julki. Kirkkokunnan tapojen ymmärtämiseksi on hyödyllistä tuntea sekä yleisesti toistettavat synty tarinat että varsinainen opillinen identiteetti. Tästä syystä kirjamme eri luvuissa toistuvat historialliset tarinat, jotka on kuitenkin pyritty kertomaan akateemisen kirkkohistorian asettamin edellytyksin.

Historiallisen tarinan teologinen merkitys voi olla hyvinkin monivivahteinen, kuten myös sen suhde yleiseen tapahtumahistoriaan. Tarinaa ei pidä täydelleen samastaa historiaan, sillä tällainen samastus ikään kuin lahjoittaisi uskonnollisen itseymmärryksen akateemisten historiantutkijain ja totuuskomissioiden reposteltavaksi. Toisaalta tarinaa ei pidä myöskään kokonaan irrottaa historiasta, niin että se muodostuisi legendaksi, myytiksi taikka saduksi. Tarinan totuudellisuus on tärkeä osa historiallista tarinaa.

Kirkot ovat suhtautuneet omiin keskeisiin tarinoihinsa hiukan eri tavoin. Katolinen ja ortodoksinen kirkko käyttävät voimakkaasti tradition käsitettä, johon toisinaan liitetään myös määreitä, kuten apostolinen taikka pyhä traditio. Tradition käsitteeseen liittyy tällöin suhteellisen voimakas normatiivisuus, jonka avulla yritetään määritellä sitä, mitkä historian

vaiheet ja tarinat ovat sellaisia, että niitä tulee kirkon piirissä erityisesti vaalia.

Protestanttiset kirkot luopuivat reformaatioissa tradition käsitteen käyttämisestä. Mutta pian erilaiset tarinat ja historiallisen jatkuvuuden korostaminen tulivat niissäkin tärkeiksi. On melkoinen paradoksi, että luterilaisuus luopui pyhimyksistä, mutta rupesi sen sijaan tekemään kirkkoihin Lutherin ja muidenkin uskonpuhdistajien patsaita. Vakiomuotoiset ja lähestulkoon pyhinä pidetyt tarinat oman ryhmän syntyvaiheista kuuluvat useimpien protestanttisten kirkkojen kasvatukselliseen aineistoon.

Kirkkojen itseymmärryksen kolmikannan toinen ja teologisesti ongelmallisin osa on kirkon läheinen suhde kansallisvaltion. Kristinusko ei perusluonteeltaan sitoudu kansakuntiin, vaan se on universaali maailmanuskonto. Kuitenkin kirkkojen elämän käytännössä on useimpina aikakausina voimakkaasti vaikuttanut kansallinen identiteetti. Erityisen merkittäväksi kirkon kansallinen hahmo on noussut luterilaisuudessa ja anglikanismissa, mutta käytännössä kaikkialla protestanttisessa maailmassa kansallisvaltioiden rajat merkitsevät myös protestanttisten kirkkokuntien rajoja. Poikkeuksen muodostaa oikeastaan vain Adventtikirkko, joka ymmärtää itsensä voimakkaasti maailmanlaajaksi kirkoksi.

Syyt protestanttisten kirkkojen kansallisiin rajauksiin ovat moninaiset. Alun perin kansallinen identiteetti liittyi reformaation periaatteeseen "kenen maa, sen uskonto". Periaatteen avulla Keski-Euroopan ruhtinaat saattoivat suhteellisen rauhanomaisesti siirtyä kaikenkattavasta roomalaiskatolisuudesta alueellisesti rajattuihin kirkkokuntiin. Nykymaailmassa kansallisvaltioiden lainsäädäntö puolestaan tehokkaasti rajaa kirkkokuntien hallinnolliset toimintavaltuudet yhden valtion sisäisiksi.

Ekumeenisen liikkeen suuria saavutuksia 20. vuosisadalla on ollut se, että protestanttiset kirkkokunnat kansallisista taustoistaan huolimatta ovat alkaneet ymmärtää itsensä myös maailmanlaajan Kristuksen kirkon osiksi taikka paikallisiksi toteutumiksi. Tämä ei ole poistanut sitä tosiseikkaa, että nämä kirkot käytännössä edelleen ovat kansallisia kirkkoja. Esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisen kirkon jäsenyyttä ja pappisviran valtuuksia määrittää hallinnollisella tasolla voimakas sidonnaisuus Suomen kansalaiseen ja Suomen maantieteelliseen alueeseen.

Ekumeeninen identiteetti on abstraktia ja osin toiveajattelua, kun taas protestanttisten kirkkojen käytännön todellisuus on voimakkaasti kansallista. Tämä ei kuitenkaan oikeuta ekumeenisen ajattelun väheksymistä. Juuri asennemuokkauksen ansiosta protestanttisten kirkkojen opetus kaikkialla maailmassa painottaa tänä päivänä maailmanlaajan Kristuksen kirkon jäsenyyttä. Esimerkiksi kasteessa tullaan aina jonkin tietyn kirkon ja sen seurakunnan jäseneksi, ja tämä kirkko on pääsääntöisesti kansallinen. Toisaalta kasteessa tullaan myös maailmanlaajan Kristuksen kirkon jäseneksi.

Kansallisuuden ongelma on käytännössä tärkeä myös ortodoksisessa ja katolisessa kirkossa, vaikka nämä kirkkokunnat ovat perusluonteeltaan kansainvälisiä ja maailmanlaajuisia. Suurimmat ortodoksiset kirkot ovat kansallisia kirkkoja, jotka painottavat voimakkaasti kansallista rooliaan. Ajatuksen taustalla on Bysantin perintö, joka korostaa kirkon ja maallisen vallan "sinfoniaa" eli harmonista yhteisvaikutusta kansan parhaaksi.

Katolinen kirkko on onnistunut muita kirkkoja paremmin universaalissa tehtävässään. Sen kansallinen sidonnaisuus näkyy ennen muuta sidonnaisuutena roomalaiseen ja latalinlaiseen kulttuuripiiriin. Kirkon teologia ja tapakulttuuri on monilta osin peräisin vanhasta Rooman

valtakunnasta tai vähintään sen perinteitä uuden ajan alkuun jatkaneista frankkilaisesta ja saksalais-roomalaisesta keisarikunnasta. Luonnollisesti katolinen kirkko myös kamppailee modernien kansallisvaltioiden hyvinkin paljon toisistaan poikkeavien kansallisten identiteettien kanssa.

Helsingin Tuomiokirkon saarnastuoliin nouseva pappi voi tuntea itsensä araksi asettuessaan samaan asemaan Lutherin, Melancthonin ja Agricolan kanssa. Hänelle on annettu valtuudet, mutta myös tehtävä ja velvoitus, tulkita tänä päivänä Raamattua samaan tapaan kuin nämä oppi-isät tekivät 1500-luvulla. Saarnaajan työssä on kaksi kiintopistettä, joiden väliin hänen on rakennettava silta. Yhtäältä Raamattua on tulkittava aidosti, sen autenttista sanomaa välittäen. Toisaalta tämän sanoman on oltava mielekästä ja tärkeää 21. vuosisadan sanankuulijalle. Saarnan on siis oltava autenttinen ja relevantti, aito ja kohtikäyvä.

Yksinkertaisuuden vuoksi kutsun tätä kirkollisen identiteetin kolmatta pilaria sananjulistukseksi, siis kristinuskon sisällön aidoksi ja kohtikäyväksi tulkinnaksi niin, että siitä tulee evankeliumin elävä sana. Kun reformaatio painotti saarnan merkitystä, sen päämäärät eivät olleet pelkästään kasvatuksellisia ja viestinnällisiä. Sananjulistuksen tarkoituksena oli tehdä koko kirkosta sanan kirkko, jossa Raamatun aito ja kohtikäyvä selittäminen kannattelee koko kirkkoa ja on sen olemuksen näyttävä tuntomerkki. Raamattu ei ole opin perusta pöytälaatikossa pidettävänä paperisena paavina, vaan Raamattu kannattelee kirkkoa aidosti ja kohtikäyvästi saarnattuna elävänä sanana.

Juuri tämä luterilaisen reformaation ajatus levisi kaikkialle protestanttisiin kirkkokuntiin ja on siitä pitäen muokannut niiden elämäkäytäntöjä voimakkaasti, monien mielestä liiankin voimakkaasti. Modernin aikakauden protestantismi on ollut ennen muuta saarnamiesten uskonto. Se ei ole ollut, ehkä anglikaanisuuden tiettyjä osia lukuun ottamatta, liturgian ja sakramenttien uskonto, vaan nimenomaan sananjulistus on ollut protestantismin keskeisin ja laajimmin sovellettu perusajatus.

Protestantismissa saarnattu sana synnyttää uskon, ja näin syntyvä usko on protestanttisen kristityn identiteettiä määräävä tekijä. Syntyprosessin detaljeista voidaan kiistellä esimerkiksi kastekysymyksen taikka vapaan tahdon ongelmien yhteydessä, mutta sanan ja uskon suuri linja yhdistää kaikkea protestantismia. On tärkeä huomata, että tässä sanan ja uskon vaikutussuhteessa on kyse juuri relevanssin, sanan kohtikäyvyyden, identiteettiä luovasta merkityksestä.

Tämä ei tarkoita sitä, että katolinen ja ortodoksinen kirkko olisivat olennaisesti sivussa sananjulistuksen suurelta linjalta. Erot ovat pikemmin määrällisiä kuin laadullisia. Protestantit ovat tehneet relevanssin kysymyksestä tärkeimmän ja eniten harjoitetun uskonelämän kysymyksen. Katolisessa ja ortodoksisessa kirkkokunnassa voidaan kaikei ongelmitta ajatella, että julistettu Jumalan sana synnyttää ihmisessä uskon. Tätä näkemystä ei silti ole sovellettu kirkkoon niin, että kirkosta olisi tehty ennen muuta saarnamiesten ja pedagogien puheviestinnän alue. Liturgia, sakramentit ja tradition identiteettiä luova merkitys ovat säilyneet, vaikka sanan ja kasvatuksen merkitys lienee viime vuosikymmeninä korostunut myös katolisessa ja ortodoksisessa kirkkokunnassa.

Mikä on kirkko? Voiko olla kristitty ilman kirkkoa?

Kirkkotiedon käsikirjassa on lähdetty voimakkaasti kirkkojen näkokulmasta. Voidaan

kuitenkin kysyä, onko tämä näkökulma ainoa mahdollinen tai edes asianmukainen näkökulma. Eikö kristinuskoa voisi hahmottaa uskovien yksilöiden tai kirkkokunnista riippumattomien ryhmien - kuten liberaalit ja konservatiivit, miehet ja naiset - näkökulmasta katsoen? Tai kenties maailmanlaajuisesta kaikkia koskevasta yleispätevästä näkökulmasta käsin? Miksi on pitäydytty kirkkojen ja kirkkokuntien perinteisissä näkökulmissa?

Kysymykseen voi yksinkertaisesti vastata, että kirkot ja kirkkokunnat ovat kaikesta huolimatta se tosiasiallinen tapa, jolla kristinusko maailmanuskontona on sisäisesti organisoitunut. Kysymys on silti tärkeä eikä sen ulottuvuuksia voi kolmesta syystä ohittaa ilman tarkempaa pohdintaa. Ensinnäkin, monet kristilliset liikkeet eivät ole järjestäytyneet kirkoiksi. Toiseksi, kirkkojen keskuudessa vallitsee eri käsityksiä siitä, onko "kirkko" varsinaisesti seurakunta, hiippakunta, kansallinen taikka maailmanlaajuinen kirkko. Kolmanneksi, vaikka kirkot ovat kristikunnan menneisyydessä tavallinen järjestäytymismuoto, voidaan kysyä, onko niin myös tulevaisuudessa.

Kirkkotiedon kirja ohittaa väistämättä monia ei-kirkkoja, vaikkapa Nuorten Miesten ja Naisten Kristillisten Yhdistyksien (NMKY, NNKY) kaltaiset järjestöt. Toisaalta olemme yrittäneet huomioida eräitä ei-kirkkoja, esimerkiksi karismaattisen liikkeen taikka pietismistä lähteneitä herätysliikkeitä. Näidenkin kuvaus jää kirkkojen näkökulmasta katsottaessa hieman hajanaiseksi. Kolmas hankala ryhmä ovat liikkeet, jotka joskus ovat kirkkoja, joskus taas eivät. Esimerkiksi Pelastusarmeija taikka kveekariliike on eräissä maissa organisoitunut kirkkokunnaksi, toisissa taas ei. Suomessa lestadiolaisuus on kansankirkon sisäinen liike, mutta Pohjois-Amerikassa oma kirkkonsa. Raja kirkon ja ei-kirkon välillä ei siis ole kaikilta osin tarkka. Toisaalta tällainen käsitteellinen raja voidaan pääsääntöisesti vetää ja siitä mielekkäästi keskustella.

Kirkko-oppi eli ekklesiologia on dogmatiikan alalaji, joka käsittelee kirkon perimmäistä olemusta, sen luonnetta ja tuntomerkkejä. Ekklesiologia yrittää näin vastata kysymykseen: mikä on kirkko? Kirkkotiedon oppikirja ei voi porautua kovin syvälle ekklesiologiaan, sillä kirkkotieto on tässä kirjassa ymmärretty olemassaolevien kirkkojen kuvaukseksi. Eräs ekklesiologian perinteinen kiistakysymys, ongelma paikallisen kirkon ja kokonaiskirkon suhteesta (local church vs. universal church) on kuitenkin niin suoraan kirkkojen arkielämän kuvaukseen vaikuttava, että sitä ei voi tyystin ohittaa.

Paikalliskirkolla tarkoitetaan tässä keskustelussa sellaista yksikköä, jolla katsotaan olevan itsenäisen hengellisen elämän perusedellytykset. Perinteisesti paikalliskirkkona pidetään katolisessa ja ortodoksisessa ekklesiologiassa piispan johtamaa hiippakuntaa, protestantismissa taas yksittäistä seurakuntaa. Paikalliskirkkoa korostavan näkemyksen ääripäänä pidetään niin sanottua kongregationalismia, jota on kuvattu reformoitujen kirkkojen ja helluntailaisuuden yhteydessä. Helluntailaisuudessa usko paikallisseurakunnan ekklesiologiseen riittävyteen on niin suurta, että seurakunnat eivät useinkaan katso tarpeelliseksi organisoitua sellaiseksi paikalliset toimintayksiköt kattavaksi yhteisöksi, josta käytettäisiin nimitystä kirkko.

Ortodoksisessa ja katolisessa kirkossa yksittäinen seurakunta ei sitävastoin ole vielä itsenäinen kokonaisuus, vaan sellainen on vasta piispan johtama hiippakunta. Toisinaan tällaista näkemystä perustellaan kirkkojen virkakäsityksellä: vain piispalla on kaikki paikallisen kaitsijan valtuudet, joita hän osittain delegoi paikallisseurakunnan papille. Näille kirkoille on lisäksi erityisen tärkeää säilyttää mahdollisimman saumaton sisäinen yhteys kokonaiskirkkoon. Sisäistä yhteyttä painotetaan esirukouksen, vierailujen ja piispojen

kokoontumisen keinoin.

Luterilaisuus ja anglikaaninen kirkkokunta tasapainoilevat paikalliskirkon ja kokonaiskirkon välillä. Kokonaiskirkkoa ei niille nykypäivänä voi edustaa vain kansallinen kirkko tai oma tunnustuskunta, vaan ainakin teoriassa kokonaiskirkolla tarkoitetaan maailmanlaajuista kristittyjen yhteisöä. Luterilaisuus pitää perinteisesti seurakuntaa varsin täysivaltaisena paikalliskirkkona. Toisaalta viime vuosikymmeninä ekumenian myötä lisääntynyt piispallisen kaitsennan korostus on vahvistanut myös hiippakuntien asemaa. Esimerkiksi Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa piispan ja kirkkoherran välisissä erimielisyyksissä on kyse samalla monimutkaisesta kirkko-oikeudellisesta vallanjaosta paikalliskirkon ja laajemman organisaation välillä.

Nykypäivän kirkoissa vaikuttavat samanaikaisesti sekä kokonaiskirkollistumisen että paikalliskirkkojen itsehallinnon vahvistumisen trendit. Ekumeeninen liike ja piispallisen kaitsennan korostuminen vahvistavat ensimmäistä, elämän yleinen yksilöllistyminen ja lähiyhteisöihin kiinnittyminen puolestaan jälkimmäistä trendiä. Kirkon johdon usein vaikea tehtävä on pitää molemmat trendit elävinä siten, etteivät ne kuitenkaan joudu toistensa kanssa törmäyskurssille.

Syvämmällä tasolla on nostettava lopulta esiin myös kysymys, tarvitaanko kirkkoja lainkaan kristinuskon elossa pitämiseksi. Monien ajattelijoiden mielestä jälkimodernissa yhteiskunnassa suurten kertomusten ja kattavien instituutioiden aika on ohi. Ihmiset haluavat toimia yksilöinä ja väljinä verkostoina; instituutioihin kuulumisen ja niiden kannattamisen aika on kerta kaikkiaan ohi. Teologi voisi tähän lisätä vielä, että Jeesus ei puhunut kirkosta ja että Paavalin kuvaamat ekklesia-yhteisöt muistuttavat nykykirkoista lähinnä vapaamuotoisia helluntaiseurakuntia.

Kirkkotiedon käsikirjan tehtävänä ei ole käydä ajatusleikkeihin kristinuskon tulevaisuudesta. Voidaan vain todeta, että ajatus kirkkoinstituution tarpeettomuudesta lausutaan usein julki ja että sen edellyttämä teologinen haaste on jollain tavalla otettava vakavasti. Voi olla, että ihminen voi harjoittaa kristinuskoa ilman seurakuntaa ja kirkkoa, ehkä yksin tai muutaman verkostoituneen uskonveljen ja -sisaren kanssa. Toisaalta voi olla niinkin, että kristinuskon säilyminen samanlaisena, siis historiallisessa jatkumossa etenevänä maailmanuskontona, edellyttää varsin vakaan kokonaiskirkon.

Tiedonvälityksen digitalisoituminen esimerkiksi internetin kautta antaa uudenlaisia ulottuvuuksia kirkottoman kristinuskon tarkasteluun. Monien mielestä protestantismin synty 1500-luvulla oli eräs kirjapainotaidon keksimisen seurausvaikutus. Voi olla, että digitaalinen tietoyhteiskunta synnyttää 2000-luvulla aivan uudenlaisia tapoja harjoittaa kristinuskoa. Tämän kirjan valmistumisajankohtana nämä uudet tavat eivät vielä ole näkyvissä.

Kirkkojen tulevaisuus uskontojen maailmassa

Kirkkotiedon yleisesitys olisi luontevaa lopettaa vertaamalla kristillisiä kirkkoja muiden uskontojen piirissä esiintyviin yhteisöllisyyden ja organisoitumisen muotoihin. Tällainen vertailu on kuitenkin äärimmäisen vaikeaa ja vaatisi erittäin runsaasti tilaa, jotta katteettomia yleistyksiä voitaisiin välttää. Vertailu edellyttäisi lisäksi käsityksen, jonka mukaan eri uskonnot ovat sillä lailla yhteismitallisia, että niiden yhteisökäsityksiä voidaan mielekkäästi verrata. Tällaista yhteismitallisuutta ei kuitenkaan liene olemassa. (yhteisömuodoista esim. Uskonnot maailmassa 2004)

Vääriin yleistyksiin joutumisen uhallakin voidaan kenties esittää joitakin yleisiä huomioita. Ensinnäkin, muilla uskonnoilla ei liene yhtä voimakasta "kokonaiskirjon" tasoa kuin kristinuskolla, aivan erityisesti katolisella kirkolla ja ekumeenisella liikkeellä. Useimmilla maailman uskonnollisilla johtajilla ei ole institutionaalista valtaa oman kansallisen alueensa taikka kansanryhmänsä ulkopuolella. Muiden uskontojen maailmanlaajuisestikin arvostetut johtajat, kuten esimerkiksi Dalai lama, eivät nauti institutionaalista valtaa, vaan ainoastaan työnsä sisältöön perustuvaa arvovaltaa.

Toiseksi, kristinuskon näin määritelty maailmanlaaja institutionalisoituminen ei merkitse sitä, että kristinusko olisi sisällöllisesti muita maailmanuskontoja yhtenäisempi. Esimerkiksi islam ja ehkä myös juutalaisuus näyttäisivät olevan sekä opillisilta käsityksiltään että erityisesti elämäkäytännöiltään kristinuskoa yhtenäisempiä. Maailmanuskonto ei siis näyttäisi tarvitsevan sisällöllisen yhtenäisyytensä takaamiseen institutionaalista yhtenäisyyttä. Islam ja juutalaisuus perustuvat vakiomuotoiselle uskonnonharjoitukselle, joka ei juurikaan tarvitse maailmanlaajuisesti tunnustettuja uskonnollisia johtajia taikka globaaleja instituutioita.

Kolmanneksi, monissa uskonnoissa näyttää paikallistasolla toteutuvan paikallisen instituution ja paikallisen uskonnonharjoitusrakennuksen läheinen yhteys. Kirkkoinstituution ja kirkkorakennuksen välillä vallitseva ajallis-paikallinen yhteys näyttäisi toteutuvan myös synagogissa, moskeijoissa ja Kaukoidän uskontojen tempeleissä. Paikallisen yhteisön syntymisen näkyvänä merkinä näyttää kohtalaisen yleispätevästi olevan jonkinlainen rakennus. Uskontoon kuuluu siis olennaisesti talojen rakentaminen.

Tämä on vaatimaton, mutta silti mielenkiintoinen havainto. Uskonnollinen yhteisö pyrkii tavoittamaan näkymätöntä ja se voi toisinaan esimerkiksi kieltää kuvat. Toisaalta se tarvitsee näkyvän maamerkin ja kultinharjoituspaikan, joka samalla myös identifioi paikallisen yhteisön. Voi olla, että havainto antaa aihetta suhtautua epäilevästi käsitykseen, jonka mukaan uskontoa voisi harjoittaa täysin näkymättömästi, yksilöllisesti ja virtuaalisesti. Havainto tuntuisi myös tukevan sellaisia sinänsä kiistanalaisia teorioita, joiden mukaan uskonnolla olisi suhteellisen yleisiä kognitiivisia rakenteita ihmismielellä. Tempeliyhteisön olettaminen voisi olla tällainen kognitiivinen rakenne.

Näistä filosofisista ajatuksista on lopuksi syytä palata kirkkojen konkreettiseen asemaan 21. vuosisadan maailmassa. Vuosien 1900 ja 2000 välisenä aikana kristittyjen suhteellinen osuus maailman väestöstä laski 34,4 %:sta 33 %:iin, mutta notkahdus selittyy lähinnä väestönkasvun suhteellisilla eroilla. Kristittyjen absoluuttinen määrä kasvoi samana aikana 558 miljoonasta kahteen miljardiin.

Muslimien suhteellinen osuus nousi 1900-luvun aikana 12,3%:sta 19,6 %:iin, hindujen 12,5 %:sta 13,4 %:iin ja uskontokuntiin kuulumattomien 0,2 %:sta 12,7 %:iin. Buddhalaisien määrä laski 7,8 %:sta 5,9 %:iin ja perinteisten uskontojen harjoittajien määrä 6,5 %:sta 3,8 %:iin. (Teologia uskontojen maailmassa 2003, 219).

Uskontotilastojen mukaan suurten maailmanuskontojen väliset määrälliset suhteet ovat pysyneet suhteellisen vakaina viime vuosikymmenten ajan. Muutokset voidaan selittää lähinnä väestönkasvulla. Kristinuskon ja islamin voidaan silti tulkita kasvavan omien kanta-alueidensa väestönkasvua nopeammin. On mielenkiintoista, että jälkimodernista moninaisuuden painottamisesta huolimatta nimenomaan nämä sisällöllisesti varsin yhtenäiset uskonnot näyttävät voittavan alaa, joskin hitaasti.

Kristinuskon osalta lähempi tarkastelu kuitenkin paljastaa suuria sisäisiä eroja. Kristinuskon menettää asemiaan Euroopassa, mutta sen merkitys kasvaa Aasiassa ja eteläisellä pallonpuoliskolla. Kristinuskon sisällä liberaalit ja moniarvoiset kirkot menettävät jäseniään, kun taas vanhoilliset kirkot lisäävät kannatustaan.

Esimerkiksi USA:ssa siirtymä liberaalista konservatiiviseen kristinuskoon muuten samankaltaisina pysyneiden väestöryhmien keskuudessa on ollut 1970-luvulta nykypäivään saakka hyvin merkittävää. Vuodesta 1965 USA:n liberaalit protestantit ovat menettäneet keskimäärin 4,6 % jäsenistöstään viiden vuoden välein, kun taas konservatiivien kasvu vastaavina aikaväleinä on ollut keskimäärin 8 %. (Besier 1999, 649).

On kiistanalaista, toteutuuko USA:n trendi kaikkialla kristinuskon piirissä, mutta esimerkiksi katolisen kirkon konservativisoituminen 1970-luvulta alkaen, Venäjän ortodoksisen kirkon vanhoillistuminen 1990-luvulla sekä vanhoillisen protestantismin viimeaikainen lähetysmenestys Etelä-Amerikassa tarjoavat todistusaineistoa tällaiselle ajatuskululle. Liberaali kristinuskon on menettänyt asemiaan myös Euroopassa, mutta täällä voittajana ei ole ollut konservatiivinen uskonnollisuus, vaan päinvastoin maallistuminen.

Suvaitsevaisuutta korostavan kristinuskon menetyksistä ja suoranaista alasajosta ei kuitenkaan seuraa suoraviivaisesti sitä, että kirkot sinänsä olisivat käymässä konservatiivisemmiksi. Vanhoillisuuteen vedoten puolelle voitettujen joukkojen käyvät taas ajan mittaan uudelleen maltillisemmiksi kirkkokunnan sisällä. Esimerkiksi helluntailaisuuden kehitys näyttäisi kulkevan sisäistä liberalisoitumista ja moniarvoistumista kohti.

Voi olla, että kirkkojen elinkaareissa toistuu pitkäaikaisia syklejä. Kirkon synty- ja erityisesti kasvuvaiheessa konservatiiviset "haukat" ovat voitolla, mutta kirkkokunnan vakiinnuttaessa asemiaan maltillisemmat "kyyhkyt" ottavat johtavia rooleja. Liaksi liberalisoituneet yhteisöt kuitenkin lopulta menettävät jälkikasvunsa joko maallistumiselle taikka uusille konservatiivisille suuntauksille. Seuraava konservatiivinen aalto kokee puolestaan ajan myötä uuden sisäisen maltillistumisprosessin.

Ekumeenisessa kristinuskossa painotetaan usein sitä, että kristittyjen uskottavuus ja yhteinen todistus edellyttää keskinäistä sopua ja ykseyttä. Tämän ajatuskulun mukaan hajanaisuus ja eripuraisuus heikentää kristinuskoa, sopu sen sijaan vahvistaa kirkkoa. Ajatuskulun hengessä olisi sopivaa lausua kirkkotiedon käsikirjamme lopuksi, että kirkkokuntien moninaisuudesta huolimatta kaikki pyrkivät vahvistamaan yhtä ja samaa kristinuskoa ja sen opettamaa kirkkoa, Kristuksen ruumista. Yhteinen todistus veisi näin vahvuuteen ja menestykseen.

Valitettavasti todellisuus on paljon monimutkaisempi. Tosiasiallisessa maailmassa näyttää pikemmin siltä, että julistus on sitä menestyksekkäämpää, mitä jyrkempää ja rajaavampaa se on. Suvaitsevaiset ja maltilliset yhteisöt taas menettävät jäsenistöään. Voidaan kysyä, onko ekumenia vain suvaitsevaisten piirien tapa kursia huvonneiden jäsentensä rippeistä kokoon edes jotakin.

Asioissa on monta puolta. Eripura ja riidat varmasti heikentävät kirkkoja. Toisaalta ihmiset eivät etsi uskonnosta mitään väljiä kompromisseja, vaan viimekätisiä totuuksia, joihin kuuluu ehdottomuutta. Kolmanneksi on niin, että ehdottomatkin liikkeet joutuvat ajan myötä maltillistumaan pysyäkseen elinkykyisinä. Neljänneksi voidaan huomauttaa, että pyrkimys yhteiseen todistukseen ei saisi kirkkoille olla vain strateginen keino päästä voitolle uskontojen välisessä kilpailussa, vaan ykseyden itsensä tulisi olla päämäärä ja itseisarvo. Viidenneksi

saattaa vielä olla niin, että pyrkimys ykseyteen on lopulta vain eräs välivaihe kirkon historian moninaisissa sykleissä.

Yhteisen todistuksen tarve ja kirkkojen väliset erot kuuluvat siis monisäikeiseen kristinuskon jännitekenttään. Kentässä esiintyy monenlaisia kehityskulkuja. Niiden tarkempi kuvaaminen ja testaaminen ei kuitenkaan ole enää kirkkotiedon tehtävänä. Uskonnon sosiologit ovat kuvanneet monia lainalaisuuksia, mutta itse uskonnon valtaisa monimuotoisuus hankaloittaa yleispätevien lakien sorvaamista. Jokainen historiallinen kirkko on ainutkertainen kokonaisuus, jonka tulevaisuutta kukaan ei pysty ennustamaan. Tämän kirjan tavoitteena on ollut suurimpien kirkkojen menneisyyden ja erityisesti nykytilan kuvaaminen. Niiden tulevaisuus on aidosti avoin ja tietomme ulottumattomissa.

Kirjallisuusviitteet:

Gerhard Besier, Armin Boyens ja Gerhard Lindemann, *Nationaler Protestantismus und Ökumenische Bewegung*. Berlin: Duncker & Humblot 1999.

Teologia uskontojen maailmassa, toim. Pekka Y. Hiltunen. Kirkon tutkimuskeskus: Tampere 2003.

Uskonnot maailmassa, toim. Katja Hyry ja Juha Pentikäinen. WSOY: Helsinki 2004.